

„Piața Mare în 1703”, repere arhitectonice și sociale

Piața Mare din Sibiu (Circulus Magnus, Circulus Maior, Grosser Ring), considerată de Emil Sigerus “cea mai frumoasă piață de oraș din Transilvania”¹, s-a format în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, odată cu obținerea de către așezare a titlului de oraș.² Ea urmărește parțial traseul celui de-al doilea zid de apărare, ceea ce a determinat forma trapezoidală și orientarea pe direcția sud-nord, spre dominantele arhitectonice deja existente la acea dată: turnul Bisericii Evanghelice și cel al Primăriei Sibiului. Impunătoare prin dimensiune (raportul laturilor este de circa 145 m x 90 m), Piața Mare s-a dovedit de-a lungul secolelor un simbol al identității și unității comunității sibiene, o imensă scenă pe care s-au desfășurat principalele evenimente sociale: parade, comemorări, execuții, târguri de mărfuri.

Cea mai veche reprezentare a Pieței Mari păstrată în Cabinetul de stampe al Muzeului Brukenthal³ se înscrie în rândul lucrărilor de grafică documentară. Ea înfățișează un eveniment de răsunet ce a avut loc în 1703, execuția comitelui Johann Zabanius Sachs von Harteneck.

Personalitate istorică și om de o vastă cultură, Harteneck s-a născut în 1664 la Eperies, în Ungaria (azi Presov în Slovacia).⁴ În 1676, datorită luptelor religioase, familia de protestanți s-a mutat la Sibiu, tânărul Zabanius urmând școala în acest oraș, apoi la Alba Iulia, iar studiile universitare la Tübingen. În 1688 a dobândit titlul de “Magistru al înțelepciunii”. În viața publică a ocupat funcțiile de notar provincial, jude scăunal (1695), primar (1695-1700), iar în 1697 a ajuns în înaltele demnități de comite al sașilor și jude regal al Sibiului.⁵ Sistemul de impunere pe care l-a promovat și care i-a adus antipatia nobilimii și mai apoi execuția era foarte înaintat pentru vremea sa. Harteneck propunea anularea scutirii de impozit de care se bucura nobilimea și cerea ca acesta să fie plătit de toți locuitorii, în funcție de averea deținută. Proiectul, prezentat în dietă, a stârnit vii proteste în rândul nobilimii. Acuzat de abuz în funcție⁶, comitele a fost arestat în 14 octombrie și executat la 5 decembrie 1703 în Piața Mare.

Desenul menționat este o reconstituire a aceluia eveniment, o “imagine autentică a execuției judeului regal al Sibiului”⁷ construită într-o perspectivă “în zbor de pasăre” ce permite o reprezentare de ansamblu a pieței.

Persoanele prezente, siluete în mișcare constituind grupuri, sunt spectatori sau participanți la evenimentul în desfășurare. Sunt reprezentate toate clasele sociale: soldați ai cavaleriei și infanteriei⁸, oameni simpli – „poporul venit de peste tot”⁹-, sau de rang înalt. Dispunerea în careu a soldaților și prezența în centru a

celor implicați direct în eveniment creează, împreună cu clădirile ce delimitează piața, impresia unei scene de teatru. Costumele, redată cu minuțiozitate, permit recunoașterea statutului social al celor prezenți la eveniment și dau autenticitate desenului.

În prim planul imaginii, focalizând atenția privitorului, se află scena execuției ca moment final al evenimentului "relatat" prin imaginea narativă. Autorul a marcat trasul parcurs de condamnat de la momentul „aducerii la locul de judecată” (nr. 5 pe lucrare) până la „locul de execuție și execuția lui Harteneck” (nr. 6). Arhitectura clădirilor, redată cu minuțiozitate, formează "scena cadru" a evenimentului.

La această lucrare s-au raportat toți cei care au analizat evoluția arhitectonică a centrului istoric al Sibiului. Pentru începutul secolului al XVIII-lea ea oferă date esențiale privind aspectul clădirilor din Piața Mare și permite reconstituirea aspectului unor monumente care și-au schimbat substanțial înfățișarea de-a lungul secolelor, cum sunt Casa Lutsch, Casa Hecht, Casa Generalului, Casa Franckenstein, Casa Albastră; latura de sud-vest a pieței ce va suferi modificări importante prin construirea Palatului Brukenthal sau cea de nord-est prin ridicarea Bisericii Catolice și a Băncii de Credit Funciar.¹⁰ Desenul înfățișează și elementele arhitectonice ce "mobilau" piața medievală: spânzurătoarea, stâlpul infamiei¹¹, eșafodul¹², cușca nebunilor, garda principală¹³ - care reprezentau autoritatea judecătorească și militară - fântâna și două construcții din lemn cu arcade.¹⁴

În Sibiul secolului al XVIII-lea execuțiile se făceau prin spânzurare sau decapitare și puteau fi urmărite de populația adunată în piață. Spânzurătoarea, instalată în 1687 de generalul imperial Karaffa după intrarea în oraș¹⁵, va fi înlăturată în 1771, când, la dorința guvernatorului, execuțiile nu mai au loc în acest spațiu ci în Piața Mică.¹⁶

Cronica lui Sigerus amintește numeroase asemenea evenimente ce au avut loc în Piața Mare în decursul celor aproape 100 de ani. Prin decapitare și apoi arderea cadavrului¹⁷ au fost pedepsiți cei acuzați de nesupunere și instigare la răzvrătire (cum a fost în 1703 cazul locotenentului căpitan Fischer¹⁸), în 1748 un soldat acuzat de blasfemie¹⁹, sau femei acuzate de pruncucidere²⁰, desfrâu²¹, vrăjitorie²², ca și bărbați acuzați de furt sau sodomie²³. Execuțiile prin spânzurare sunt mai rare.²⁴

Celor care tulburau liniștea orașului li se aplica o pedeapsă mai blândă: expunerea în "cușca nebunilor" (Narrenhäusel). Înștiințarea privind instituirea acestei pedepse a făcut-o magistratul orașului în 14 iunie 1724.²⁵ "Cușca nebunilor" a fost prezentă în Piața Mare timp de aproape 30 de ani, până în 1757 când este și ea mutată în Piața Mică.²⁶

Un simbol al justiției medievale era și stâlpul infamiei (Pranger), instalat în 1550²⁷ în partea de est a pieței și înlăturat în 1783²⁸. El avea 7-8 m înălțime,

baza în trei trepte pe care se ridică o coloană din piatră în vârful căreia se afla statuia lui Roland.²⁹ Personaj istoric dar și legendar, Roland era simbolul dreptății în lumea germană și semnul jurisdicției criminalistice pe care orașul avea dreptul să o exercite. Sculptura a fost realizată în 1550 – 1551 de Knofforus.³⁰ Devizul pentru monument a fost de 241 guldeni.

“Garda principală” (Hauptwache), element arhitectonic prezent în grafica ce reprezintă aspectul Pieței Mari la 1703, a fost mutată în 1775³¹ în Piața Mică și ulterior în clădirea generalului comandant, la stânga de “Gaura generalului”.³²

Dovedindu-și valoarea de izvor istoric, grafica documentară, din care face parte și lucrarea prezentată, este una din sursele principale de reconstituire a arhitecturii și vieții sociale a orașului medieval Sibiu.

Dominarea stilului grafic în detrimentul valorilor plastice (fapt pentru care grafica documentară a fost considerată ruda săracă, “adjuvant” al marii arte³³) nu diminuează importanța acestor lucrări. Valoarea lor este dată de intenția de definire și autodefinire a unei comunități, de fidelă și minuțioasă redare a detaliilor, a specificului arhitectonic și etnografic³⁴, de informația ce o furnizează cercetătorilor privind istoria și evoluția orașului istoric Sibiu.

“The Big Square In 1703”, Architectural And Social Approach

The study analyses a graphic work of the Prints Room of the Brukenthal Museum. It represents the execution of Johann Zabanius Sachs von Harteneck, the “Comes” of the town, which took place in the Big Square of Sibiu in 1703.

The drawing represents the medieval image of the square, the architecture of the houses and the people that assisted the execution. Its value consists in the possibility of reconstituting the architectural evolution of the buildings and the folk costumes of the epoch.

¹ Emil Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, Hermannstadt, 1922, p. 15.

² Hermann Fabini, *Piața Republicii din Sibiu un studiu de istorie și urbanism*, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLII, nr. 1, 1973, p. 48; Vasile Crișan, *Sibiul vechi văzut din perspectiva post modernă*, în „Transilvania”, 4/2001, p. 53.

³ Anonim (secolul al XVIII-lea), Decapitarea lui Sachs von Harteneck (1703), tuș și acuarelă, 39,8 x 53,5 cm, nesemnat, nedatat, inv. XIII – 11. Conform datei inscripționată în partea superioară, lucrarea a intrat în Biblioteca Brukenthal în 1871 ca donație a secretarului financiar von Ziegler. O lucrare similară, parțial acuarelată, se află în colecția de grafică a Muzeului de Istorie.

⁴ Corina Sebișan, *Johann von Harteneck – un document inedit*, în *Convergențe transilvane*, vol. 3, decembrie 1995, p. 50.

⁵ Eadem, p. 51.

⁶ Felix Sutschek, *Statutele municipale ale sașilor din Transilvania*, Stuttgart, 1997, pp. 265 – 267.

⁷ Textul (din colțul dreapta sus) explică evenimentul: “Imaginea autentică a execuției judeului

regal al Sibiului Johann Sachs von Harteneck în anul 1703, decembrie 5, care a avut loc în Piața Mare”. Elementele arhitectonice din piață ca și etapele evenimentului în desfășurare sunt marcate cu cifre și însoțite de explicații. Citatele ulterioare sunt preluate din acest text.

⁸ Marcați pe desen cu numerele 3 și 4.

⁹ Pe desen identificați cu numărul 8.

¹⁰ Hermann și Alida Fabini, *Hermannstadt Porträt einer Stadt in Siebenbürgen*, Heidelberg, 2000, p. 33, 37, 64, 67, 71, 72; Dr. Alexandru Avram, Vasile Crișan, *Sibiu, ghid cultural – turistic*, p. 89–90, 92, 93–94, 97; Petre Munteanu Beșliu, *Arhologia Palatului Brukenthal*, în *Revista Monumentelor Istorice*, LXVII, 1-2/1998, p. 123.

¹¹ Nr. 7 pe desen.

¹² Idem.

¹³ Nr. 2 pe desen.

¹⁴ Cabinetul de stampe al Muzeului Brukenthal păstrează un desen anonim, în peniță, pe care se menționează că este o copie a “unui desen vechi, de epocă, ce reprezintă execuția nefericitului comite Sachs von Harteneck”, dar care redă numai arhitectura Pieței Mari. Anonim, *Piața Mare în 1703*, desen peniță, 39,2 x 53 cm, nedatat, nesemnat, inv. XV – 986.

¹⁵ Emil Sigerus, *Cronica orașului Sibiu*, în: *Convergențe transilvane*, volumul 5, Sibiu, p. 27.

¹⁶ Al. Dima, *Sibiu*, București, 1940, p. 27.

¹⁷ Prin arderea trupului se credea că se va distruge și sufletul vrăjitoarei, ceea ce nu se putea obține prin decapitare.

¹⁸ Emil Sigerus, op. cit., p. 28.

¹⁹ *Ibidem*, p. 35.

²⁰ *Ibidem*, p. 30,35.

²¹ *Ibidem*, p. 29.

²² După afirmația lui Sigerus, ultimele vrăjitoare au fost arse în Sibiu în anii 1714 - 1715. Procesele au continuat însă pe “pământul crăiesc” până în 1753 fără a mai fi urmate de execuții. Cf. Iuliana Fabritius Dancu, *Plimbare prin Sibiul vechi*, Sibiu, 1983, capitolul 30 (fără numerotarea paginilor). În 1766 împărăteasa Maria Theresia a interzis torturarea vrăjitoarelor dar decizia sa nu a fost respectată. Cf. Felix Sutschek, op. cit., p. 134.

²³ Emil Sigerus, op. cit., p. 28, 34, 35.

²⁴ Emil Sigerus amintește execuția în 1702 și 1704 a unor soldați dezertori, Emil Sigerus, op. cit., p. 28.

²⁵ *Ibidem*, p. 32.

²⁶ *Ibidem*, p. 36.

²⁷ *Ibidem*, p. 18.

²⁸ *Ibidem*, p. 39.

²⁹ Sculptura se află la Muzeul de Istorie Sibiu.

³⁰ Emil Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, Hermannstadt, 1922, p. 16.

³¹ Emil Sigerus, *Cronica orașului Sibiu*, în: *Convergențe transilvane*, volumul 5, Sibiu, p. 38.

³² Pasajul de trecere numit “Gaura generalului” a fost deschis în 1558 la parterul casei cumpărate de oraș de la Blasius Weiss cu 1120 guldeni. După amenajarea pasajului a fost vândută lui Servatius Weidner cu 875 guldeni. În 1773 pasajul a fost lărgit. Cf. Emil Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, Hermannstadt, 1922, p. 17.

³³ Adrian Silvan Ionescu, *Artă și document*, București 1990, p. 22.

³⁴ *Ibidem*, p. 17.

